

Participatie terugclaimen, weg van neoliberale gedachtegoed

We belijden met de mond dat iedereen moet kunnen meedoen in de samenleving. Maar de praktijk is dat onze wetten en protocollen uitgaan van normaliteit en gelijkheid. Ik zal betogen dat het hoog tijd is om participatie terug te claimen en weer in te zetten waar die voor is bedoeld: inclusie verwezenlijken. Ik pleit daarbij voor partnerschap denken met ons Centrum voor Clientervaringen als voorbeeld.

Zelfredzaamheid en participatie

Vandaag de dag is de dominante ideologie: de verheerlijking van onze keuzevrijheid. Amerikaans onderzoeker Rebecca Solnit schreef er een mooi essay over in Harper's Magazine. Zij stelt dat we vrijheid steeds meer gaan koesteren als een groot goed. Die vrijheid ontslaat ons van de verantwoordelijkheid voor de zorg en noden van anderen. Binnen deze ideologie past ook de neoliberale kritiek op de verzorgingsstaat: de overheid die teveel in de plaats is gekomen van sociale verbanden en daarom teruggedrongen moet worden.

En mag de bron Amerikaans zijn, we herkennen hier ook veel van terug in de Nederlandse samenleving. Ga de terminologie rond beleid in de sociale sector maar na: eigen kracht, eigen verantwoordelijkheid, zelfredzaamheid, zelfmanagement. Het begrip participatie, oorspronkelijk bedoeld om inclusie van marginale groepen beter voor elkaar te krijgen is gekaapt door aanhangers van het neoliberale gedachtegoed. Participatie gereduceerd tot zelfredzaamheid, oftewel 'Red jezelf!'

Maar deze ideologie weerspiegelt niet de feitelijke werkelijkheid. We zijn niet zelfredzaam ondanks maar dankzij de ander. We zijn hoe dan ook verbonden en

afhankelijk van de anderen, omdat we als mens allemaal kwetsbaar zijn. Niet op ieder moment in ons leven, maar armoede, ziekte of ouderdom kunnen ons zomaar overkomen.

We hebben participatie weliswaar verankerd in sociale domeinen en wetgeving in Nederland, maar dit garandeert nog niet dat we participatie ook verwezenlijken. Er gaapt een groot gat tussen de papierenwerkelijkheid van de participatiesamenleving en de geleefde werkelijkheid van mensen in buurten en wijken, en patiënten en cliënten in de zorg. Sterker nog: we zijn in mijn ogen in de praktijk verder van huis geraakt. Ik noem de forse bezuinigingen in thuishulp, thuiszorg en jeugdzorg waarover kinder- en jeugdpsychiaters recent de noodklok luiden.

Het gaat hier in toenemende mate om mensen die geen bestaanszekerheid kennen en die steeds meer afhankelijk worden van sociale voorzieningen. Kenmerkend is verder dat er vaak sprake is van meervoudige problemen op terrein van wonen, werk, gezondheid en disability, onderwijs, schulden.

Een andere zwakke plek rond participatie is het normatieve karakter ervan. 'Het zijn vooral *andere* burgers van wie we vinden dat die moeten participeren, nooit de gewone gemiddelde burgers', zo stelt Jacqueline Kool, ervaringsdeskundige en initiatiefnemer van Disability Studies.

Participatie was een ideaal van sociale bewegingen maar is langzamerhand verworden tot een norm. Een norm die is gebaseerd op gewone, gemiddelde burgers, zonder ziektes en beperkingen. Om toegelaten te worden, erbij te horen in de samenleving dien je te voldoen aan die norm die wordt bepaald door gezonde burgers. Word een ondernemende, gezonde, productieve werknemer. Lukt dat niet dan heb je dat aan jezelf te danken. Gevolg is dat mensen die niet

voldoen zich schamen en zich gaan isoleren. Ze individualiseren hun problemen en internaliseren hun achtergestelde positie.

We belijden met de mond dat iedereen moet kunnen meedoen in de samenleving. Maar de praktijk is dat onze wetten, systemen en protocollen uitgaan van normaliteit en gelijkheid. Neveneffecten van deze ontwikkeling: de vertrutting van de samenleving, obsessie met veiligheid en intolerantie voor het afwijkende.

Het is de hoogste tijd om het begrip participatie terug te claimen en de betekenis opnieuw te definiëren. Niet vanuit de ideologie van het isolement maar vanuit de waarde van verbondenheid en wederzijdse afhankelijkheid. Dan pas krijgt participatie werkelijke betekenis in de vorm van erbij horen. Ook voor mensen die anders-zijn.

Partnerschap

Zo kom ik aan bij partnerschap. Het woord partnerschap heeft een wat zakelijke connotatie. Maar vanuit een relationele visie betekent partnerschap voor mij het volgende: het ontwikkelen van relaties gebaseerd op gelijkwaardigheid, wederzijds respect, gezamenlijke actie en samen leren. Het opbouwen en ontwikkelen van partnerschap met geïsoleerde groepen in de samenleving is een complex proces omdat professionele en wetenschappelijke instituties, waar wij onderdeel van zijn, sterk gebaseerd zijn op hiërarchie en asymmetrische machtsverhoudingen, en wij deze gemakkelijk reproduceren zonder ons daarvan bewust te zijn.

Partnerschap vraagt dus om relationele experimentele ruimte waarin we kunnen zoeken naar meer gelijkwaardige verhoudingen, en waar er ruimte is voor andersheid en verschil. Reflexiviteit is een voorwaarde: het kunnen bespreken

van machtsrelaties. Dat is vaak ongemakkelijk, pijnlijk en moeilijk voor alle betrokkenen. Hoe komt het dat je je als ervaringsdeskundige gepasseerd voelt? Hoe ga je om met je geprivilegieerde positie als onderzoeker? Hoe zet je als ervaringsdeskundige je bewustzijn van kwetsbaarheid in als macht? Hoe doorbreek je de geïnternaliseerde oppressie, en maak je mensen bewust van de structurele ongelijkheden die hen op achterstand plaatsen?

Partnerschap betreft niet alleen de relatie met gemarginaliseerde groepen en cliënten, maar ook de samenwerking met andere partijen die werkzaam zijn in de zorg, het sociale domein en andere domeinen. Het gaat dan om een soort organisatorisch arrangement waarbij mensen hun handelen afstemmen en coördineren ten behoeve van een gezamenlijk doel. Dit is wat Ad en ik met het Centrum voor Clientervaringen voor ogen hebben. Een lerende gemeenschap met een gedeelde missie en visie, te weten het verbeteren van de kwaliteit van bestaan van mensen in kwetsbare situaties door participatief actieonderzoek. Bij vertrek krijgt u allen een tas met oa een flyer van het Centrum.

Wij hebben in ons Centrum ervaren dat er een aantal zaken cruciaal zijn voor partnerschap . Allereerst de wil om zich te verbinden en bij te dragen aan het geheel vanuit een intrinsieke motivatie en passie. Die bijdrage kan uiteen lopen van kennis, ervaringen, energie, netwerken, creativiteit, talent, geld.

Wederkerigheid is ook van belang voor partnerschap; het willen delen vanuit het vertrouwen dat iedere partner geeft en neemt, brengt en haalt. Wederkerigheid staat ook voor het samen betekenis geven en samen ontwikkelen van de identiteit en relaties in het partnerschap. Ten slotte reflexiviteit. Reflexiviteit gaat voorbij het simpel stilstaan bij een zaak (reflectie), en omvat een continue kritische evaluatie van de eigen positie. Het gaat dan om het uitspreken van de achterliggende drijfveren en motivaties om betrokken te zijn, om samen leren.

Beste Ad,

Jij hebt leiding gegeven aan Cliëntenbelang, en Cliëntenbelang staat als een huis, en is van belang in de stad Amsterdam om stem te geven aan de ervaringen van cliënten en mensen in kwetsbare situaties. Mensen die niet altijd worden gehoord of die het lastig vinden om stem te geven aan hun ervaringen, om te getuigen of om woorden te vinden voor ervaringen, om die te duiden. Via het Centrum van Clientervaringen verbinden we hun ervaringen en ervaringskennis maar ook praktijkkennis met de kennis in ons beleidsveld en academische kennis, zoals een breiwerk van gekleurde draden.

We hebben de afgelopen jaren als een team gebouwd aan dat Centrum en die samenwerking is heel vruchtbaar gebleken. Dat jij nu vertrekt is spijtig, want jij was een dragende kracht en netwerker die altijd weer het belang van cliënten wist ‘in te koppelen.’ Persoonlijk kunnen we het goed vinden met elkaar en zijn we sterk complementair. Het is goed te weten dat jij gewoon betrokken blijft bij het Centrum, in welke rol gaan we nog verkennen. Dat zal ook afhangen van je volgende stap, die ik natuurlijk met interesse volg.

Een van de dingen die wij gemeen hebben is onze liefde voor kunst. Kunst kan uiting geven aan emoties en zaken die onmeetbaar zijn, die zich niet laten vangen in woorden, getallen. Ik heb een kunstwerk uitgekozen dat partnerschap uitdrukt. Het is een beeldje uit de galerie voor Outsider Art bij de Hermitage. Zoals jullie weten wordt Outsider Art gemaakt door mensen met een beperking of kwetsbaarheid. Dat werk biedt ons een inkijkje in de ziel van de makers, en kan zo mogelijk bijdragen aan inclusie. Dit beeld – zonder titel, zonder naam van de maker – heeft twee hele grote uitgestoken handen die voor mij staan voor gastvrijheid, mensen welkom heten, verbindingen mogelijk maken. Het beeld is tegelijk vreemd door de vele bobbel, bulten en gaten in het hoofd. Geen gave, symmetrische gepolijste kop ... Dat staat voor de andersheid en authenticiteit.

Het is die combinatie van de uitgestoken handen – de behoefte aan erbij horen, insluiten – en de vreemdheid van die kop die precies symboliseren waar jij en ik voor staan. Ik wens je een mooie toekomst, en vertrouw op de continuering van ons partnerschap!

Tineke

Prof. Dr. T. A. Abma

VUmc, afdeling Metamedica/Medical Humanities, Amsterdam Public Health,
Amsterdam

Lezing ter afscheid van Ad Warnar, 20 juni 2017, Amsterdam